

Organizacija zaznav

Zaznavanje je prva stopnja spoznavanja okolja in pomeni sprejemanje in razlaganje sporočil, ki prihajajo iz njega.

Z **zaznavanjem (ali PERCEPCIJO)** mislimo na dejavnost interpretiranja informacij, ki pridejo do nas prek naših čutil. Tako na primer ko nekaj gledamo, ne vidimo zgolj vzorcev svetlobe, teme in barve, temveč predmete. Takšne predmete tudi prepoznavamo ali pa vemo, da česa takšnega nismo še nikoli prej videli. Možgani torej informacij ne sprejemajo zgolj pasivno, temveč tisto, kar vidimo interpretirajo in skušajo osmisлити.

Predstavljanje procesa zaznavanja s pomočjo **Neckerjeve kocke**:

Tu govorimo o enostavnem primeru, kako si možgani osmislijo stvari, kadar za to dejansko nimajo dovolj informacij. Če nekaj časa gledamo figuro kot je Neckerjeva kocka, ugotovimo, da se tisto, kar vidimo, spreminja. Najprej jo interpretiramo kot kocko, obrnjeno v eno smer. Če pa jo gledamo še naprej, ugotovimo, da se nenadoma obrne, tako da je stran za katero se je prej zdelo, da je spredaj, zdaj zadaj. In ne samo to. To se nam dogaja celo, če si prizadevamo, da se nam ne bi. Ta pojav ni niti nameren niti zavestno nadzorovan, temveč nekaj kar možgani naredijo, pa če hočemo ali ne.

Neckerjeva kocka nam kaže zelo pomemben vidik zaznavanja. Ko nekaj gledamo, nezavedno »ugibamo« ali domnevamo kaj vidimo. Ker navadno z našim domnevanjem ni nobenih težav niti ne vidimo, da so to le hipoteze. Če na primer vidimo omaro in domnevamo, da je to omara, potem ni to nič takega, kar bi nas navedlo na misel, da je to domneva, pri Neckerjevi kocki pa imajo možgani o stvari, ki jo gledamo, hkrati dve različni, vendar enako verjetni domnevi in nobenega načina s katerim bi lahko presodili, da je ena domneva pravilnejša od druge. Tako možgani nihajo med dvema domnevama, nam pa se zdi, da tisto kar vidimo preskakuje naprej in nazaj.

Če bi zares videli samo tisto kar dejansko obstaja, seveda ne bi videli nič drugega kot niz črt na listu papirja. Neckerjeva kocka nam tudi kaže, da ni nujno, da vidimo točno tisto kar obstaja, temveč da tisto kar obstaja po svoje interpretiramo. Če bi Neckerjevo kocko videli samo kot črte na papirju, z njo ne bi imeli nobenih težav. Toda namesto tega jo možgani vidijo kot predstavitev tridimenzionalnega predmeta in se zato ne morejo odločiti, v katero stran naj bi bil predmet obrnjen.

Zaznavanje je torej interpretiranje in osmišljanje informacij, ki jih prejmemo prek naših čutil. pri zaznavanju raziskujemo zlasti načine na katere zaznavamo, in vrste dejavnikov, ki lahko vplivajo na naše zaznavanje

Zaznavanje so najprej raziskovali psihologi **gestaltisti (likovni psihologi)**, ki so se osredotočili na načine, na katere se organizira naše vidno polje ali preprosteje: preiskovali so način, da ne vidimo samo slučajnih vzorcev svetlega in temnega, temveč predmete in ljudi. Likovni psihologi so odkrili več temeljnih načel oz. zakonov zaznavanja:

1. načelo oz. zakon **ORGANIZACIJE FIGURE IN OZADJA**

Ko gledamo stvari, jih praviloma vidimo kot figure ali oblike (like), postavljene pred ozadje.

Gestaltisti so mnenja, da je to temeljna značilnost našega zaznavanja. To lahko zelo jasno opazimo, kadar gledamo dvoumne figure kot je **Rubinova vaza**. Ko jo gledamo, vidimo ali vazo ali dva profila obrazov. Bistvena profila, ko zagledamo vazo, kar naenkrat izgineta. Razlog, da obojega ne moremo videti hkrati je v tem, da naše zaznavanje stvari, ki jih gledamo organizira v figure, ki so pred ozadjem.

Na naši sposobnosti razlikovanja figur od ozadij temelji spoznavanje vzorcev in tudi prepoznavanje obrazov. Zaznavanje ozadja je verjetno ena najzgodnejših zaznavnih sposobnosti, ki jih dobijo otroci že zelo zgodaj. študija iz leta 1966 je pokazala, da so dojenčki raje gledali vzorce, kot brezoblične lise, najraje pa so gledali človeški obraz. Takšno razlikovanje pri le nekaj dnevih starosti nakazuje, da se sposobnost zaznavanja ozadja pojavlja že zelo zgodaj v razvoju posameznika. Prav tako je študija moža, ki je pri 47. letih z operacijo pridobil vid pokazala, da je imel sposobnost zaznavati figure/ozadja, čeprav je bilo videti, da se je večine drugih sposobnosti moral naučiti.

Ločevanje figur od ozadij je torej ena od tistih zaznavnih sposobnosti za katere bi lahko celo rekli, da so ljudem kot tudi živalim, prirojene.

2. načelo **PODOBNOSTI**

Tu človek organizira dražljaje glede na njihovo podobnost. Tako bi, če bi gledali vrstico črk, kakršna je:

o o o o o o x x x x x o o x x x x x o o o o o x x

enake črke združili, zato ker so si podobne.

3. načelo BLIŽINE

Načelo bližine pomeni, da stvari praviloma združujemo, kadar so ena blizu druge. Tako je na primer kadar gledamo vrstico črk, kakršna je tale:

xx00000xxx xx00xx000 0xxx0000xx

Vidimo jo kot tri nize mešanih o-jev in x-ov, ne pa kot nize enakih črk

4. načelo STRNJENOSTI

Človek zaznava skupaj dražljaje, ki se nadaljujejo drug zraven drugega tako, da se začeta smer ali krivulja nadaljuje.

Na levi sliki vidimo polkrog in ravno črto in ne dveh črt, ki bi vsebovali ravni in krivi del.

5. načelo ZAPIRANJA OZ. DOPOLNITVE (dokončanja)

To je eno najpomembnejših gestaltnih načel. Če ljudem na hitro pokažemo nedokončano figuro in jim naročimo, naj povedo in narišejo kar so videli, stvar navadno narišejo kot celo, vrzeli ali drugo, kar manjka pa dopolnijo ali dokončajo. Pogosto se dejansko sploh ne zavedajo, da so bile kake vrzeli. Načelo zapiranja oz. dopolnitvenosti je, kot je videti, izredno močna nagnjenost našega zaznavanja. (raba izraza: izraz zapiranje je primer za zaznavanje likov, npr. krožnice, izraz dokončanja morda zaznavanje nedokončane melodije)

Torej pri zapiranju oz. dopolnitvi osebke dražljaje organizira v celote, s čimer zanj postanejo popolne oziroma smiselne.

Pri načelu zapiranja in dopolnitve gestaltni psihologi omenjajo tudi t.i. fi-fenomen. Gre za posebno iluzijo, ki jo doživimo, če se dve blizu stoječi lučki hitro prižigata in ugašata. Namesto, da bi videli 2 lučki, vidimo le eno samo, ki se pomika sem in tja, kot da sta ločeni svetlobni točki povezani. Princip fi-fenomenov se npr. uporablja na opozorilnih lučeh, ki označujejo delo na cesti, s čimer se ustvari iluzija gibanja.

Naslednji vidik načela zapiranja oz. dopolnitve je doživljanje stroboskopskega gibanja. Ko nam v hitrem zaporedju prikažejo množico slik, jih povežemo in vidimo le eno sliko, ki kaže gibanje. Na tej osnovi deluje tudi kino, risane animacije itd.

Iz raziskav gestaltnih psihologov je jasno, da je zaznavanje aktiven proces in da svoje zaznavanje organiziramo na posebne načine s pomočjo katerih informacije, ki nas obdajajo, osmišljamo.

Naše vsakdanje zaznavanje je v veliki meri odvisno od okolja in vrst stvari, katerih smo navajeni. Študija iz leta 1973 je pokazala, kako se vidno zaznavanje v mestu živečih kanadskih Indijancev razlikuje od vidnega zaznavanja tradicionalnih indijancev istega plemena. Med preiskovanjem njihovega zaznavanja so prišli do spoznanja, da je večina indijancev, živečih na deželi, mnogo boljša pri vidnih nalogah, kakršna je presoditi ali sta dve črti vzporedni ali ne. To so bili sposobni narediti s črtami pod katerim koli kotom, medtem ko so v mestih živeči kanadski indijanci mogli to pravilno povedati samo za navpične in vodoravne črte. Domnevali so, da je vzrok v tem, ker so mestni indijanci živeli v »grajenem okolju« (ravnem in pravokotnem), v katerem so bili izpostavljeni pretežno navpičnim in vodoravnim črtam. Tradicionalni indijanci, ki so živeli od lova v tundri, pa so črte videvali pod vsemi koti.

Vendar pa na zaznavanje močno vplivajo tudi drugi dejavniki, kot so naša pričakovanja in naša motivacija. Domneva se, da v človeku nastane posebno stanje, ki se imenuje zaznavna naravnost, v katerem postanemo pripravljene, da sprejmemo nekatere vrste informacij, ne pa nekih drugih.

Vpliv pričakovanja na zaznavanje lahko preprosto prikažemo s študijo iz leta 1955. Proučevancem je najprej potrebno povzročiti zaznavno naravnost in sicer tako, da jim pokažemo črke ali številke. Potem jim pokažemo dvoumen znak kakršen je črka B, vendar s presledkom med navpično črto in krožnimi deli. Tisti proučevanci, ki so prej gledali števila, povedo da vidijo 13, tisti pa, ki so gledali črke, pa so videli B. Enak princip bi lahko uporabili pri črki oz. številki O.

Brunerjeva in Minturnova raziskava je značilna za številne študije, ki so pokazale, kako močan vpliv ima pričakovanje na zaznavanje. Navadno že samo to, da imamo pred tem podobno izkušnjo, zadošča, da razvijemo naravnost, da bomo videli še več istovrstnih števil.

Tudi motivacija lahko vpliva na zaznavanje. V neki študiji so proučevanci ocenjevali slike po tem, kako svetle barve so. Tisti, ki so bili štiri ure brez hrane, so slike hrane in pijače, ki so jim jih pokazali, ocenili kot mnogo svetlejše, kot so jih ocenili drugi proučevanci, in kot svetlejše, kot so jih ocenili sami ko so bili lačni. Njihovo motivacijsko stanje lakote je vplivalo na njihovo zaznavo.

Nekaj študij je pokazalo, da lahko tudi čustva vplivajo na zaznavanje. Solley in Haigh (1958) sta preoučevala vpliv pričakovanja veselega dogodka – božiča – na otroke. Otroke, ki sta jih proučevala, sta prosila, da so v tednih pred božičem in v tednih po njem narisali božička. Bolj se je božič približeval, večje so postajale slike božička in več daril je bilo okoli njega. Po božiču so darila izginila, slike božička pa so postajale vse manjše.

Spet druga študija pa je pokazala, da zelo agresivni ljudje pogosto dojemajo dvoumne dražljaje kot agresivne. Medtem ko so proučevalci dogajanje na dvoumni sliki večinoma interpretirali kot neagresivnom, agresivni pa so opažali nasilne stvari. Zdi se, da so imeli močnejšo zaznavno naravnost za nasilje kot drugi.

Vrednote lahko prav tako vplivajo na to, kar vidimo. V študiji iz leta 1946 (Postman, Bruner, McGuinness) so preučevali zaznavne pragove za besede (= količina časa, ki je poskusnim osebam potrebna, da besedo prepoznajo). Ugotovili so, da so imeli proučevalci nižje pragove za prijetne in močno cenjene besede (na primer za besedo »mir«) kot za neprijetne in »tabu« besede. To pomeni, da so hitreje prepoznali prijetne besede. To so avtorji interpretirali kot vrsto zaznavne obrambe. Njihova ideja je bila, da ima naš zaznavni sistem nagnjenost, da nas brani pred besedami, ki bi nas prizadele ali vznemirile. Vendar pa so bila mnenja glede zaznavne obrambe različna. Drugi so menili, da so preiskovalci preprosto naleteli na odzivno pristranskost proučevalcev, tj. da so neprijetne ali tabu besede prepoznali enako hitro kot druge, vendar pa take besede niso bili pripravljeni izgovoriti, dokler niso bili povsem prepričani, da je dejansko napisana.

Konec polemik v zvezi z resničnim obstojem zaznavne obrambe predstavlja Worthingtonova študija iz leta 1969. Ta je uporabil sublimarno zaznavanje (podpražno zaznavanje): tj. pojav, da lahko včasih nekaj zaznamo ne da bi se tega zavedali. Slika, ki nam jo zelo hitro projicirajo, lahko traja tako kratek čas, da ne moremo vedeti kaj prikazuje, kljub temu pa lahko vseeno vpliva na to, kako se odzivamo na naslednjo nalogo. To pomeni, da smo jo dejansko zaznali, vendar nezavedno.

Worthingtonovim proučevancem so pokazali dve svetlobni lisi na platnu in jim naročili naj povedo katera od njiju je svetlejša. V vsako svetlobno liso pa so projicirali besedo, in sicer tako, da se je ni dalo zavestno zaznati, temveč le sublimarno. Proučevalci se sploh niso zavedali, da so bile v svetlobnih lisah besede, vseeno pa je Worthington ugotovil, da so liso, ki je vsebovala čustveno besed, dojeli kot temnejšo kakor liso s prijetno ali nevtralno besedo. To kaže na to, da nas naš zaznavni sistem resnično brani pred neprijetnimi dražljaji!

